

Posudek na disertační práci Markéty Skořepové Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov, 1785-1855.
Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2014, 384s.

V disertační práci Markéty Skořepové se navzájem úzce prolínají dvě témata - postavení sirotků a postavení ovdovělých osob ve vesnickém (poddanském) společenství na prahu moderní doby. V obou případech jde o témata velmi závažná a aktuální. Hmotné zajištění osob v postproduktivním věku včetně vdov a vdovců je dnes předmětem častých diskusí ve sdělovacích prostředcích. Nežřídko se při tom setkáváme s doporučeními typu vrátit se k osvědčenému, po staletí praktikovanému“ systému „tradiční“ třígenerační rodiny, k systému, v němž se „širší rodina“ údajně po staletí starala o nejstarší generaci, někdy se mluví přímo o výměnku, aniž by se autoři takových rad alespoň v základních obrysech seznámili s tím, jak a za jakých podmínek soužití zmíněných generací v minulosti vskutku fungovalo, zda bylo vskutku obecně rozšířeno, na co bylo vázáno, jaké přinášelo problémy apod. Pokud pak jde o sirotky, je aktuálnost jejich historického studia dána zase tím, že nám ukáže nejen, jak byli sociálně zajištěni mladí lidé v době vysoké obecné úmrtnosti, která je často ještě v dětství zbavila rodičů, ale také jaké problémy - podobné dnešním problémům vyplývajícím z vysoké rozvodovosti - se vytvářely soužitím a majetkovým podělením dětí z několika manželství v jedné aktuální rodině. V zahraniční literatuře je také od sedmdesátých let minulého století těmto problémům věnována značná pozornost, na rozdíl od našich zemí, kde s výjimkou právněhistorické literatury vlastně žádné větší dílo speciálně z této oblasti dosud nevzniklo (několik významných prací se jí ovšem na mnoha místech dotýká). Byla tedy volba tématu disertační práce M. Skořepové šťastná hned ze dvou důvodů - jednak alespoň zčásti snižuje zaostávání naší historiografie za světem, jednak může poskytnout i cenné podněty pro řešení současných sociálních problémů - pokud ovšem o ně odborníci jiných oborů a zejména politici a žurnalisté budou stát.

Metodologicky se autorka opírá o postupy historické demografie, sociálních dějin, dějin rodiny a mikrohistorie. Základem pro analýzu, kterou v rámci své práce podnikla, se stala databáze ovdovělých osob a sirotků, která vznikla excerpcí církevních matrik, gruntovních knih, pozůstalostních spisů a zpovědních seznamů z území jedné farnosti v neúrodné oblasti Vysočiny mezi Jihlavou a Pelhřimovem se silným zastoupením textilní protoindustriie. Tato databáze jí umožnila sledovat nejen demografický vývoj daného teritoria, ale i rekonstruovat jednotlivé rodiny a domácnosti, jejich skladbu a jejich proměny v čase, ale také na konkrétních případech dokumentovat životní osudy vybraných jednotlivců, zejména z hlediska osobních a rodinných strategií. V neobyčejně barvitém obraze dobových poměrů na vesnici, který autorka podává, se tak do popředí výkladu dostává člověk, jehož vnímání světa a rozhodování je ovšem analyzováno na pozadí bohatého statistického materiálu, tabulek a grafů, představující širší kontext individuálních osudů. Zohledněny byly i dobové právní normy a prameny literární povahy včetně např. lidové poezie a kramářských písní, čímž výklad opět získal další rozměr.

Spektrum dílčích problémů, jež autorka sleduje, je velmi široké. Po obligátním přehledu literatury začíná svůj výklad sledováním obrazu ovdovělých a osiřelých osob v diskurzu raného novověku a 19. století, poté podává výklad o pramenech a o populačním a hospodářském vývoji zkoumaného mikroregionu. V následující kapitole se zabývá demografickými otázkami, zejména početností a strukturou obou sledovaných skupin podle věku, pohlaví a sociálního zařazení. V páté kapitole se autorka pokouší vysledovat životní strategie neúplných rodin, zejména druhé a další sňatky, nevlastní rodičovství a soužití dětí z více manželství. Najdeme tu i výklad o druhých a dalších sňatcích, o nevlastním rodičovství, o soužití dětí z různých manželství v jedné rodině, o vdovcích a vdovách v čele zemědělské usedlosti, transferu majetku v rámci rodiny. Obsáhlá pozornost je věnována i výměnku jako formě zajištění sta-

rých a často i ovdovělých někdejších majitelů usedlosti. V šesté kapitole je sledována životní situace neúplných rodin, životním podmínkám úplných sirotků a čelední službě jako možném způsobu sociálního zabezpečení sirotků, ale také úlohu poručníků a majitele panství jako „vrchního poručníka“ nezletilých osiřelých dětí.

Již tento nástin ukazuje, jak široké škály dílčích témat, z nichž některá v dosavadní české odborné literatuře dosud vůbec nebyla zohledněna a mnohá další byla zpracována jen povrchně a letmo, se autorčin výklad dotýká. K tomu je třeba hned dodat, že ke všem těmto tématům autorka přistupuje dobře obeznámená s relevantní zahraniční literaturou, zejména anglickou, francouzskou a německou, ale i polskou, čerpá z ní velmi cenné metodologické podněty, návody ke kladení otázek i bohatý srovnávací materiál. Totéž ostatně platí o české literatuře, respektive o literatuře autorů zabývajících se českými dějinami, kde navazuje zejména na novější práce Josefa Grulichy, Alice Velkové, Dany Štefanové a Hermanna Zeitlhofera. Škoda jen, že u posledního autora mohla větší měrou využít především jeho starší články v odborném tisku, zatímco jeho vynikající monografii, vydanou v tomto roce, už mohla jen zaznamenat. Pro některé otázky ovšem dosud žádný český srovnávací materiál k není dispozici, autorka se jimi zabývá jako prvá.

Vedle vynikající orientace v odborné literatuře je další předností práce velmi promyšlené spojení dvou metod - statistické analýzy demografických dat a antropologicky, respektive mikroanalyticky pojatého sledování vybraných konkrétních životních osudů. M. Skořepová podrobuje shromážděná data vsutku všestranné analýze, která jde do nejmenších detailů, ale nikdy není bezmyšlenkovitě samoučelná, nýbrž vždy funkční. Auorka postupuje podle předem dobře promyšleného plánu, jenž dává práci velmi pevnou a logickou strukturu. Daří se jí tak nejen prohloubit nebo potvrdit dosavadní poznatky, ale v mnohém i zpochybnit navzájem přebírané zdánlivě samozřejmé teze, například o tom, že nejmenší děti sloužící v selských rodinách byly hlavně sirotci nebo že svobodné matky a nemanželské děti byly v podstatě zbaveny možnosti se nějak zařadit do rodinných a sociálních struktur venkova, ukazuje i na malé uplatnění kmotrů v úloze pěstounů a poručníků a naopak mimořádný význam blízkých příbuzných (zejména bratrů matky) v péči o sirotky apod. Tím mimo jiné dokládá i to, jak ošidná jsou unáhlená zobecnění na základě izolovaných mikrohistorických výzkumů, které mohou spíše odrážet lokální zvláštnosti než přinášet obecně platné výsledky.

Proti jejím závěrům nemám v podstatě žádné záadní výhrady, nicméně musím se kriticky vyjádřit k některým technickým nedostatkům tabulek. Bylo by v nich po mém soudu třeba uvádět daleko více relativních ukazatelů (% u struktury, indexy u růstu počtu domů a obyvatel), absolutní čísla nemají takovou vypovídací schopnost a čtenář si je pak v duchu alespoň přibližným způsobem převání na ukazatele relativní. Součty v tabulkách, pokud to logika věci dovoluje, by bylo třeba provádět jak vertikálně, tak horizontálně. Nwevhodné je používat pro označení nulového počtu případů nuly, ta je vyhrazena pro čísla zaokrouhlená k nule. Autorka záhadně střídá spojovníky a nuly. A pramen je třeba uvádět pod každou tabulkou v poznámce, nikoliv v názvu tabulky nebo grafu, a uvádět jej i tehdy, když se týž pramen opakuje ve více poznámkách. Musím rovněž konstatovat, že některá autorčina tvrzení po mém soudu ne zcela důsledně reflektují zkoumanou situaci, respektive způsob, jakým se odráží ve statistice. Jako příklade bych uvedl závěry vyvozené z tabulky na str. 120, která ukazuje zvýšení podílu osob nad dvacet let mezi všemi zemřelými ve druhé čtvrtině 19. století. K tomu by ovšem bylo třeba uvést, že věková skladba zemřelých se mění mj. také spolu se změnami věkové skladby žijících osob, takže uvedená čísla nejsou zcela průkazná. Autorka také po mém soudu poněkud zjednodušuje výklad příčin utváření různých sňatkových kombinací, jestliže je vysvětluje téměř výlučně snahou o zajištění lepší budoucnosti, tedy čistě racionální úvahou. Myslím, že ani v rolnickém prostředí nelze při výkladu toho či onoho řešení zcela vyloučit působení osobní náklonnosti, často zcela iracionální, nebo uspokojení fyzické potřeby a důsledky takového konání (sňatek s matkou

svého nemanželského dítěte - s. 181). Na s. 183 autorka výrazný pokles možnosti uzavřít nový sňatek u vdov s pěti dětmi vysvětluje hlavně nezájmem mužů o ženu s pěti dětmi, ale i tím, že vdova je zabezpečena výdělkem starších dětí nebo menší ochotou žen se vdávat, pokud si svou mateřskou roli již splnily. Byl tu ale možná ještě další důvod, vdova s pěti žijícími dětmi byla již nutně postarší a fyzicky vyčerpaná sérií porodů (další děti jí navíc mohly zemřít v nízkém věku) i těžkou prací v hospodářství, tudíž fyzicky nepříliš přitažlivá, nehledě na to, že už nemusela být schopna dát manželovi potomka. Tuto stránku věci autorka ve svých výkladech po mém soudu podceňuje.

Ne zcela přesné je i autorčino tvrzení, opírající se o Koldínova Práva, že u nás byla vyžadována pro provdané ženy při manipulaci s majetkem povinnost poručenství. V teorii tomu tak bylo, avšak z praxe, například z měšťanského prostředí, známe řadu vdaných žen, které realizovaly zcela samostatně prodeje nemovitostí, půjčovaly peníze apod. Uvádí je zejména Irena Korbelařová ve svých pracích ze slezského teritoria (např. Opava), které v práci postrádám, ale od Janáčka známe i Ester Teuflovou a našly by se další případy. Podobně není zcela přesné tvrzení (s. 70), že sbírky lidové slovesnosti byly v Čechách vydávány až od poloviny 19. stol.. Byly tu i starší, autorkou pomíjené (Rittersberg, Čelakovský, na Moravě Sušil ad.). Pokud jde o kšafty (s.90), lze souhlasit, že byly dobře probádány hlavně ve městech. Existují ale i práce o kšaftech na vesnici (např. vsi p. Tovačov) a v drobných městečkách, ovšem jde o práce školní. I ty však jsou dnes běžně dostupné v digitální podobě.

Jinak bych k použité domácí literatuře řekl, že je shromážděna v úctyhodném počtu a rozsahu. K jejímu seznamu mám jen několik drobných připomínek. Autorka hojně využívá Koldínových Práv, ovšem ve staré Jirečkově edici, vhodnější by byla recentní edice K. Malého-L.Soukupa, obsahující i několik velmi cenných doprovodných úvah. V otázce politického konsenzu k manželství autorka cituje (s. 81) Klabouchovy popularizační Dějiny rodiny, bylo by jistě vhodnější vycházet z jeho odborného pojednání o konsenzu v Rozpravách Akademie. A poněkud mne udivuje absence jakékoliv práce J. Čechury, který se zejména v poslední době soustavně pokouší zformulovat metodické pokyny ke studiu raně novověkého venkova, úvahy o vztahu statistiky a mikrohistorie apod. S jeho názory jistě autorka nemusí souhlasit, ale přecházet je mlčením, pokud se zabývá obdobnými otázkami, by také neměla.

Na závěr bych ocenil ještě jednu přednost práce. Autorka věnovala nebývalou pozornost jejímu jazykovému ztvárnění. Ač je práce nabita čísly, dobře se čte, výklad je jasný, formulace jsou dobře promyšlené. Autorka se dokonale seznámila i s diskurzem příbuzných disciplin, jejichž závěrů využívá, avšak neaplikuje jej samoúčelně na analyzované skutečnosti, ale vždy účelně a promyšleně, aniž by „zaplevelovala“ svůj výklad záplavou zbytečných rádo-by odborných termínů jako mnozí, pro něž se hlavním účelem práce zdá být nikoliv (samo-zřejmě limitované) poznání historické reality, ale prokázání autorovy metodické a metodologické virtuozity. S gramatickými chybami (včetně dnes tak zanedbávané interpunkce) se setkáme jen zcela výjimečně (např. s. 321 nahoře), což bohužel v současných kvalifikačních pracích rovněž nebývá pravidlem.

Shrnu bych. Práce M. Skořepové se zabývá aktuální problematikou, je metodologicky na výši, předkládá plastický obraz zkoumané reality, rozšiřuje podstatně naše vědomosti a je dobře zpracována i po jazykové stránce. Je jen škoda, že zřejmě chvat při dokončení práce způsobil některé drobné lapsy, zejména při sestavování tabulek. I tak práce plně odpovídá nárokům na disertační práci a mohu ji jednoznačně doporučit k obhajobě.

V Praze 24. září 2014.

Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.